

Csikós-Nagy Béla
(1915–2005)

Csikós-Nagy Béla a tanulmányait 1933 és 1937 között végezte a szegedi Ferencz József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán. 1938/39-ben Berlinben kutatott a Collegium Hungaricum lakójaként.

Első munkahelye a Miniszterelnökség gazdaságtanulmányi osztálya (1940–1941), ahonnan a Pénzügyminisztérium közgazdasági osztályára került (1942–1945). 1946-ban Vass Zoltán a Gazdasági Főtanácsba hívta, ahol először miniszteri tanácsosként, majd főtít-kárhelyettesként dolgozott. 1948-ban már az Országos Tervhivatal közgazdasági főosztályának vezetője. 1952–1953-ban a Helyi Ipari Minisztériumban, 1954–1955-ben a Könnyűipari Minisztériumban miniszterhelyettes. 1955–1956-ban a Budapesti Vegyipari Tröszt igazgatója. 1957-ben megszervezi az Országos Árhivalt (1967-től: Országos Anyag- és Árhivatal), amelynek – 1984. évi nyugdíjba vonulásáig – elnöke.

Csikós-Nagy Béla egy „nagy generáció” markáns alakja volt. Sohasem volt akkora presztízse a szakmának idehaza, mint amikor e generáció szabott irányt az ország fejlődésének. Sohasem voltunk olyan büszkék magyar közgazdász mivoltunkra, mint abban a korszakban. Sohasem jelentett annyit a Magyar Közgazdasági Társaság tagjának lenni (és sohasem voltunk annyian e szervezetben), mint az ő elnökségének idején. (Példátlannul hosszú ideig: húsz évig töltötte be ezt a tisztséget, majd 1990-től kezdve haláláig viselte az örökös tiszteletbeli elnöki címet.)

Csikós-Nagy Béla az 1940-es évek elejétől az 1980-as évek közepéig gyakorlatilag megszakítás nélkül ott volt az első vonalban – bár sohasem a gazdaságpolitika első számú irányítójaként. Négy és fél évtizeden át bennfentesként mozgott a gazdaságpolitika „boszorkánykonyháján”. 1945 után azért engedték az üst közelébe, mert már a fordulat előtt megtanult főzni. A recepteket nem ő találta ki – de a fűszerezéssel már érezte hatását. Azt pedig gyakran sikerült meggátolnia, hogy ehetetlen étkeket főzzenek.

Életútja több, egymástól elkülönülő szakaszból állt. Ha egészen röviden kellene jellemezni életpályáját, mégis találunk valami állandót benne: az irracionalitások elleni küzdelmet, a piacgazdaság kiépítéséért folytatott lankadatlan harcot, a köz szolgálatát. Árhivaltal szervezett egy olyan korszakban, amikor a világnak ezen a felén az árakat csak átmeneti, szükséges rossznak tartották. Versenyárrendszert vezetett be akkor, amikor még igencsak távol álltunk attól, hogy igazi verseny érvényesüljön a magyar gazdaságban. Síkra szállt a tőkével való ésszerű gazdálkodás mellett akkor, amikor a publikációkban leírhatatlan volt maga a „tőke” szó, s egyike volt a tőkeérdekeltség megteremtésére hivatott, szégyenlősen eszközlektézési járuléknak nevezett megoldás kidolgozóinak. A KGST-ben folyó kvázinaturális árucserébe is igyekezett becsempészni az érték kategóriákat. E törekvéseit széles körben ismerte a nemzetközi szakmai közvélemény (hosszú időn át az ő külföldi idézettségi indexe vezette a magyar közgazdászok rangsorát), és ezeket ismerte el számos nemzetközi szervezet – köztük a Nemzetközi Közgazdasági Társaság –, amikor vezetőtestületeibe választotta.

Hosszú pályafutása alatt nagyon sok tisztelőt és barátot, de nem kevés ellenséget is szerzett. Nézetei változtak, fejlődtek, és sokan éppen ezt nem tudták elfogadni. Csikós-

Nagy Béla nem volt forradalmár alkat, hanem igazi reformer volt: az adott kereteket nem akarta fölruhgni, hanem mindig tágitotta őket. Közgazdasági ismeretei, széles látóköre, elméleti felkészültsége és gyakorlati tapasztalatai alapján érthető, hogy kulcsszereplőként vett részt a gazdaságirányítás 1968. évi reformjának kidolgozásában.

Egészen kivételes volt az az ügyszeretet, amellyel a munkáját végezte. Abban a szerencsében részesült, hogy már 42 éves korára eljutott abba a hivatali beosztásba, amelyből azután 70 évesen nyugdíjba vonult. Így aztán nem kellett törődnie saját karrierjének építgetésével, hanem érdemi kérdésekkel foglalkozhatott. Államtitkári rangját, befolyását nem anyagi gyarapodásra használta. Sok vezetővel ellentétben nem került az embe-
reket; még a telefonszáma is mindig szerepelt a nyilvános telefonkönyvben.

E sorokkal nemcsak a tudós, hanem a sokoldalú ember előtt is tisztelgünk. A 19. század egyik mind ritkábban idézett német filozófusa vallotta kedvenc életelvének a latin mondást: „Ember vagyok, semmi emberi nem idegen tőlem.” Ennél találójában nem jellemezhetnénk őt sem. Briliáns társalgó és remek vitapartner volt. A régebbi közgazdász-vándorgyűlések látogatói a tanúk rá, milyen nagy társaságot tudott olykor egy egész éjszakán át is szórakoztatni – hogy aztán másnap magával ragadó előadást tartson.

A *savoir-faire* eleganciája áradt belőle. Másfél évtizeddel ezelőtt, amikor az új kor-mány az első lépéseit fontolgatta, e sorok írója megkérdezte tőle: tudná-e, mit kellene csinálni. „Én tudnám *csinálni!*” – válaszolta az akkor 75 éves Csikós-Nagy Béla.

Csikós-Nagy Béla évtizedeken át Magyarország első számú „közgazdasági diplomatá-
ja” volt: a nemzetközi szakmai közvélemény az ő közvetítésével ismerte meg a magyar gazdaságpolitikát, a magyarországi reformtörekvéseket. Nemzetközi kapcsolatai az 1960-
as években épültek ki. Ennek egyik első fóruma egy milánói székhellyel működő kutató-
intézetnek, a CESES-nek 1961 és 1980 között évente megrendezett kelet–nyugati „rend-
szer-összehasonlító” konferenciái voltak, amelyeken szinte kivétel nélkül részt vett.

Ennél sokkal fontosabb fórum volt Csikós-Nagy Béla számára a Nemzetközi Közgaz-
dasági Társaság: hatéves megszakítással kétszer hat éven át tagja volt az NKT végrehajtó
bizottságának, ebből három évet alelnökként. Ekkor (de még ezt követően is) aktívan
közreműködött a közgazdász-világkongresszusok szervezésében, ahol előadóként vagy
panelviták vezetőjeként vett részt. Magyarország számára a legnagyobb jelentőségű ered-
ménye az volt, hogy sikerült az 1974. évi közgazdász-világkongresszust Budapestre hoz-
nia. Ebben természetesen nagy szerepet játszott az 1968. évi gazdaságirányítási reform
iránt megnyilvánuló óriási nemzetközi érdeklődés is. Emellett az NKT számos más nem-
zetközi konferenciáján is szerepelt. 1991-től a brüsszeli székhelyű Európai Gazdasági
Együttműködés Ligájában a magyar tagozat elnökeként dolgozott.

Mind a nyugati, mind a keleti országok közgazdászai kitüntették figyelmükkel, tiszte-
letükkel. A nyugatiak számára kiváló partner volt: jól beszélt németül és angolul, és
szakmailag is egy nyelvet beszélt velük. (Ne feledjük: ő ahhoz a generációhoz tartozott,
amelyik „még” nem volt marxista, és kitűnően ismerte az akkor nálunk „polgáriaknak”
nevezett közgazdászok, elsősorban is a németek és az osztrákok munkásságát!) A szoci-
alista országok közgazdászai is nagy tisztelettel viseltettek iránta, hiszen szaktudása őket
is lenyűgözte, és a gyakorlat terepén, a gazdasági reformoknak köszönhetően, Magyar-
ország mindig is élen járt.

Közel 40 egyetemen szerepelt meghívott előadóként – fő témája természetesen a ma-
gyar gazdaságpolitika, de elsősorban az 1968. évi reform volt. Nyugdíjba vonulásától,
1984-től a Bécsi Tudományegyetem Gazdaságpolitikai Tanszékének tiszteletbeli professzo-
raként vezetett szemináriumot. Ennek témája 1989-ig a gazdasági rendszerek összeha-
sonlító elemzése volt, döntően a KGST-országokban érvényesülő tervezési rendsze-
rek rokon- és eltérő vonásainak bemutatásával. 1990-től a szeminárium a közép- és kelet-
európai országok európai integrálásával foglalkozott.

Néhány nemzetközi tanácsadói felkérésnek is eleget tett – igaz, csak nyugdíjba vonulása után. A Világbank szakértőjeként dolgozott Kínában, az UNIDO megbízása alapján pedig Algériában. Tanácsadói konzultációkat folytatott Indiában és Irakban, és – Gorbacsov hatalomra kerülését követően – a Szovjetunióban.

Gyakran kérdezték meg tőle, hogyan tudott rendkívül elfoglalt állami vezetőként kiterjedt tudományos munkásságot is folytatni. Időbeosztása – legalábbis elvileg – jól áttekinthető volt. A munkaidejének egynegyedét fordította a hivatala vezetésre, egynegyedét értekezleteken való részvételre. A harmadik negyedében olvasni, tájékozódni tudott. A maradék egynegyedét pedig tudományos tevékenységre különítette el. Ez az arány (amely persze nem érvényesült hajszálpontosan és minden munkanapon) egyaránt szolgálta a nemzetközi tudományos kapcsolattartást, a gazdaság belső állapotának nyomon követését és azt is, hogy a hivatal lényeges kérdésekben mindig megalapozott, helyes álláspontot képviseljen. (Az egyik korabeli minisztertől tudom, hogy a kormány ülésein is rendszeresen a könyveinek, cikkeinek a levonatát korrigálta. Ezt az említett minisztert bízta meg azzal, hogy figyelmeztesse őt, ha megkezdődött az ő ügyeit érintő napirendi pontok tárgyalása...)

Vezetési stílusa is elég sajátos volt. Ennek lényegét négy pontban foglalta össze abban az interjúban, amely a 80. születésnapját köszöntő kötet számára készült.

1. A más helyeken jellemző létszám felével dolgozott. Nem volt „titkársága”, csak két gépírónő dolgozott mellette. Éveken át csak egy helyettese volt – a másodikat csak akkor nevezte ki, amikor az Anyaghivatal egyesült az Árhivatallal.

2. Nevéhez fűződött a magyar államigazgatásban az első ügynevezett manrézák megszervezése. Kiemelkedő jelentőségű kormány-előterjesztések készítésekor nem a hagyományos (írásbeli) közigazgatási egyeztetésekre hagyatkozott, mert meg volt győződve arról, hogy ebben a formában – a presztízsviták kikapcsolásával – sokkal hatékonyabban lehet konszenzust építeni. Ezekben a hivataloktól távoli, zárt helyszínen megrendezett, 70-90 szakértő részvételével zajló egyeztetéseken sikerült elérni, hogy a résztvevők többsége azzal a meggyőződéssel állhatott fel: a döntés az ő szempontjait is figyelembe veszi.

3. Igyekezett azt tudatosítani a hivatalban, hogy a gazdálkodás kényes pontjain tevékenykedők akkor járnak el helyesen, ha nem élnek vissza a hatalmukkal, és ha lehet, presztízszokokból semmit sem tesznek, még akkor sem, ha ahhoz joguk lenne.

4. Mindig igyekezett a tudomány legújabb ismereteivel felvértezve végezni a hivatali munkáját. Ezért tudatosan távol tartotta magától a vezetés adminisztrációs ügyeit.

Csikós-Nagy Béla teljes értékű államigazgatási, állami vezetői munkája mellett olyan kiemelkedő tudományos tevékenységet végzett, amelyet 1968-ban a közgazdaságtudomány doktora, 1982-ben pedig az MTA levelező tagja fokozattal ismertek el. (A „rendes tag” címet már nyugdíjasként 1985-ban kapta meg.) A második világháború után írott színté valamennyi könyve, tanulmánya a hivatali munkájához kötődött. Fő témája az árelmélet, az árpolitika voltak, de mindezeket az akkori gazdaságpolitika szélesebb összefüggéseibe ágyazva tárgyalta.

A rendszerváltást követően egyre inkább világgazdasági kérdésekkel kezdett foglalkozni. Price and Power című munkájában a nemzetközi munkamegosztás új fejleményeit, a nemzetközi kapcsolatokban érvényesülő hatalmi viszonyokat elemezte egy Amerikába szakadt professzor barátjának, Elek S. Péternek a szakmai – de elsősorban inkább nyelvi – segítségével. 2002-ben jelent meg az általa élete fő művének tekintett kétkötetes könyve, a Közgazdaságtan a globalizáció korában. Ebben a világgazdaság legfontosabb új fejleményei (a globális és ellenőrizhetetlen tőkemozgások vagy a gazdasági integráció) éppúgy szerepelnek, mint a közgazdasági szempontból is kiemelkedő fontosságú környezetvédelem vagy a civilizációk közötti kapcsolatok. Bár gondolkodása, érvelése sok ponton eltér a közgazdaság-tudomány mai főáramától, megállapításai, ajánlásai, figyelmez-

tetései legalábbis megfontolandók. E munka színvonalát, belső erényeit jól jelzi, hogy egy történész akadémikus, Glatz Ferenc írt hozzá rendkívül elismerő előszót, és a szerző elnyerte a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány 2003. évi fődíját.

*

Egy igazán sokoldalú közgazdászt veszítettünk el, aki tudósként, hivatalnokként, tudományszervezőként, gazdasági diplomataként maradandót alkotott. Olyan kollégát, aki tudásával, aktivitásával, szakmai és közéleti működésének hatásával, magával ragadó személyiségével egyaránt kiemelkedik kortársai közül, és akit fordulatokban gazdag, hosszú életpályája, küzdelmei és főként eredményei a 20. század jelentős magyar közgazdái közé emelték.

Tudományos fokozatai

1942: egyetemi magántanár a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetemen

1964: c. rendkívüli egyetemi tanár a budapesti Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen

1968: a közgazdaságtudományok doktora

1979: az Osztrák Tudományos Akadémia külső levelező tagja

1982: a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja

1984: a Bécsi Tudományegyetem Gazdaságpolitikai Tanszékének tb. egyetemi tanára

1985: a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja

Csaknem harminc könyvet jegyzett szerzőként vagy társszerzőként, melyek jó része idegen nyelveken is megjelent. Egyéb szakmai publikációinak száma meghaladja a négyszázat. Legfontosabb könyvei (csak az eredeti magyar nyelvű kiadások!):

Árpolitika az átmeneti gazdaságban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1958, 455 o.

A szocialista árképzés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1961. 290 o.

Árpolitika a mai kapitalizmusban. Kossuth Könyvkiadó, 1964, 296 o.

Szocialista árelmélet és árpolitika. Kossuth Könyvkiadó, 1966, 415 o.

Általános és szocialista árelmélet. Kossuth Könyvkiadó, 1968, 424 o.

Bevezetés a gazdaságpolitikába. Kossuth Könyvkiadó, 1969, 336 o.

Magyar gazdaságpolitika. Kossuth Könyvkiadó, 1971, 496 o.

Szocialista árelmélet és árpolitika. Kossuth Könyvkiadó, 1974, 370 o.

Új árforradalom árnyékában. Kossuth Könyvkiadó, 1978, 239 o.

A magyar árpolitika. Az 1979/80-as árrendezés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980, 250 o.

Gazdaságpolitika. Kossuth Könyvkiadó, 1982, 364 o.

Szocializmus, piac, gazdaság. Kossuth Könyvkiadó, 1987, 295 o.

Price and Power (Társszerző: P. S. Elek.) Akadémiai Kiadó, 1995, 166 o.

A XX. század magyar gazdaságpolitikája. Tanulmányok az ezredforduló küszöbén. Akadémiai Kiadó, 1996, 324 o.

Közgazdaságtan a globalizáció korában. Magyar Tudományos Akadémia Társadalomkutató Központ (Magyarország az ezredfordulón), 2002, 210+470 o.

Halm Tamás